

Kriza János levelezésének korábbi publikációi

A következőkben először röviden azt szeretném bemutatni, hogy hol, milyen formában és mennyiségben jelentek meg a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatához kapcsolható levelek. Az általam figyelembe vett szempontok a következők voltak: hol, mikor, ki, milyen szándékkal jelentette meg a leveleket; a közlés mekkora hányadát tették ki az először publikált levelek, és mennyiben jelentettek csupán újraközlést; ezek közül hány levélben foglalkozik a levél szerzője népköltészeti problémákkal (is); a közreadó betűhíven közölte-e a szövegeket, vagy jelzés nélkül változtatott rajtuk; teljes leveleket közölt, vagy csupán az ő megközelítéséből releváns szakaszokat publikálta; amennyiben kihagyott részeket, a kihagyást jelölte-e, illetve azok tartalmi kivonatát közölte-e; látta-e az eredeti forrást, vagy már megjelent szöveg alapján dolgozott (utóbbi esetben jelezte-e ezt valahogyan); közölte-e a későbbi kutatás számára is visszakereshetően az általa közölt levelek lelőhelyét; ha nem teljes korpuszt közölt, utalt-e egyértelműen arra, hogy milyen szempontok szerint válogatott és mekkora az adott kéziratárban található anyag?

Mindezeket a kérdéseket azért kívánom megválaszolni, hogy a válaszok egymás mellé helyezésével is láthatóvá váljon – ami nem csupán a levelezés viszonylatában, de általánosságban is jellemzi a Kriza Jánosra vonatkozó szakirodalmat –, hogy bár számosan foglalkoztak az egyik legkanonikusabb 19. századi gyűjteménnyel, a *Vadrózsákkal* és gyűjtőivel, ennek ellenére még a legalapvetőbb forrásfeltárás megvalósulásáról sem beszélhetünk.

Kriza János levelei közül először Sebestyén Gyula közölt tizenháromat 1911-ben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XII. kötetében (Kriza J. 1911). Sebestyén Gyula magát a *Vadrózsákat* is kritikai kiadásnak szánta, így a megjelentetett leveleket is teljes terjedelmükben, nagyjából betűhíven,⁵ a lelőhely megjelölésével közölte. Valamennyi levél alapvetően népköltészeti vonatkozású volt, ezek közül tizenkettőt Kriza János írt Gyulai Pálhoz, egy pedig Kriza János önéletrajzi levelét jelentette. Utóbbit egyelőre nem sikerült felkutatni, mivel az 1911-es lelőhely-megjelölés ma már kevésnek bizonyul.⁶

⁵ A közlés alapvetően pontos, bár néhány – éppen nyelvjárási – jellegzetességet Sebestyén Gyula nem vesz figyelembe. (Ilyenek például, hogy Krizánál *mián*, *gyermekim*, *vajegy*, *kévántatik* szerepel, amit Sebestyén *miatt*, *gyermekeim*, *vaj egy*, *kívántatik* alakra javít, vagy annak olvas.)

⁶ „M. Tud. Akadémia könyvtárának kéziratári osztálya” (Kriza J. 1911. II: 468). Sem a régi, sem az újabb katalógusokban nincsen nyoma Kriza János önéletrajzának. S bár később még négy alkalommal került közlésre az önéletrajz, bizonyíthatóan egyik későbbi közreadó sem próbálta megkeresni az eredeti kéziratot. Így nincs adatunk arról, hogy néhány évtizeddel Sebestyén Gyula után az Akadémia Kézirattárában volt-e az irat. Az Akadémián kívül Sebestyén Gyula hagyatékában is kerestük, azonban nagy valószínűséggel ott sincs. A Kisfaludy Társaság iratait (iktatókönyveit, jegyzőkönyveit), illetve a kéziratár növedéki naplóját átnézve sem sikerült a nyomára bukkanni akár a levél kéziratárba való bekerülésének sem.

Hellebrant Árpád, a MTA könyvtárosa 1912-ben két alkalommal jelentetett meg Kriza-leveleket az *Akadémiai Értesítő*-ben. Először kilenc, Kriza János által Toldy Ferencnek írt (Hellebrant Á. 1912a), majd egyetlen, Brassai Sámuelnek címzett levél került közlésre (Hellebrant Á. 1912b). A 10 levélből egyetlen levélnek van népköltészeti vonatkozása, a leveleket Hellebrant betűhíven, teljes terjedelmükben, a lelőhelyet jelölve közölte. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában (a továbbiakban: MTAKK) 12, Toldyhoz írt Kriza-levél található⁷ – Hellebrant Árpád a válogatás szempontját nem ismertette. A Brassai Sámuelhez írt levélnek egyelőre nincs nyoma.

1926-ban Kéky Lajos irodalomtörténész a *Napkelet*-ben jelentetett meg Gyulai Pálhoz írt leveleket – köztük négyet Kriza Jánostól (Kéky L. 1926). Közlésüket irodalomtörténeti jelentőségükkel indokolta. A leveleket teljes terjedelmükben, betűhíven, a lelőhely megjelölése nélkül közölte. Három ezek közül a MTAK Kézirattárában található – ezek utóbb bekevertek Gyulai Pál levelezésének kritikai kiadásába. Egy levél (73. levél) lelőhelye ismeretlen.

Azok közül a Kriza-levelek közül, amelyeket Jakab Elek gyűjtött össze Kriza János halálát követően, s amelyek az eredeti szándék ellenére végül Kolozsváron maradtak, Bözödi György közölt először 1937-ben (Bözödi Gy. 1937). Az *Erdélyi Helikon*-ban publikált 12 levél többségéből csupán a népköltészeti gyűjtéssel kapcsolatba hozható részeket emelte ki és hozta nyilvánosságra. A szöveget nem betűhíven közölte, és forrásközléséből nem derült ki sem az, hogy hol található a korpusz, amelyből válogatott, sem az illető korpusz nagysága vagy a szelekció szempontja.

Ezt követően máig csupán két alkalommal történt meg Kriza-levelek publikálása – mindkét esetben olyan kötetekben, amelyekről joggal várható az olvasó a legnagyobb körültekintést. Az 1961-ben Somogyi Sándor által sajtó alá rendezett *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig* mindazt teljesíti, amit egy kritikai levelezéskötettől elvárható: a leveleket betűhíven, teljes terjedelmükben közli, a lelőhely megjelölésével és jegyzetek közreadásával.

A *Székely Népköltési Gyűjtemény* (1956), amely elsősorban nem a levelek, hanem az 1949-ben megtalált *Vadrózsák*-anyag egy részének közlését és a régebben megjelentek egy részének újraközlését tűzte ki céljául, szintén tartalmaz összesen 14 Kriza-levelet is. Ezek közül 9 már megjelent valahol korábban, amit Kovács Ágnes, a levelek közreadója nem jelez, így az sem egyértelmű az olvasónak, hogy mely levelek azok, amelyeket a népköltészeti anyaggal együtt találtak meg, és melyek azok, amelyek más levéltárból, esetleg már korábban megjelent munkából kerültek átvételre. A 14 levélből kettőnek nem sikerült nyomára bukkanni, ezek egyike Kriza János – Sebestyén Gyula által is közölt – önéletrajzi levele. Ezt Kovács Ágnes egyértelműen a Sebestyén publikálta szöveg alapján közölte, az eredeti kéziratig nem ment vissza. A másik Filep Eleknek Kriza Jánoshoz írt levele, amelynek az általam vizsgált levéltárakban nem volt nyoma.⁸ Kovács Ágnes a szövegköz-

⁷ Ebből 11 egyszerre érkezett be (vö: MTAKK K 836/1).

⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárán kívül a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában (a továbbiakban: Néprajzi Múzeum EA) és a Néprajzi Kutatóintézetben láttam lehetségesnek előkerülését, azonban a keresés nem járt sikerrel.

léshez csatolt tanulmányában azt írta Kriza János *Vadrózsák*-előszava⁹ kapcsán, hogy „itt azt az elvünket, hogy szövegeinket lehetőleg az eredeti kézirat alapján közöljük, rajtunk kívül eső okokból nem tudtuk teljesen megvalósítani [ti. amiatt, mivel a tárgyalt kézirat olvashatatlanná vált]” (Kovács Á. 1956: 455). Ezt az elvet olvasva annál meglepőbb, hogy alaposabban szemügyre véve a *Székely Népköltési Gyűjtemény*ben közölt leveleket, azt tapasztaljuk, hogy azokat (bár megvoltak a kéziratok), Kovács Ágnes nem betűhíven közölte, hanem átírta kora helyesírása szerint, jól olvasható szöveget hozva létre. Szavakat hagyott ki jelöletlenül, önkényesen feloldotta a rövidítéseket, máshol ő rövidített, néhol megcserélte a szórendet, kisbetűt nagygyá, nagyot kicsivé alakított, ha nem volt befejezve a zárójel, kitette, ha nem volt kiírva a név, kiírta. A levelek lelőhelyét,¹⁰ a korpusz nagyságát sehol sem jelezte, így az sem tudható meg a kötetből, hogy mennyi új levél került elő az általuk megtalált anyagban. Mindez egyrészt a filológiai precizitás felől nézve válik problémássá, másrészt azért, hogy sehol sem jelezte, hogy belenyúlt a szövegbe – még ha egyértelmű is, hogy ezekkel a változtatásokkal az adott levelek jelentésén semmit sem módosított. Mindezen apró, de nagyon fontos adatok – mint a lelőhely megadása, közlési elvek egyértelmű lefektetése, korpusz nagyságának közlése – elmaradása azért teszi problémássá a kötetet, mert az egyértelműen nem csupán a széles olvasóközönségnek, hanem a szakmának is készült, ezek nélkül azonban csupán fenntartásokkal forgatható.

Ugyanebben a kötetben hangzik el a következő érvelés is: „Tudományos, összehasonlító jegyzeteket nem közlünk abban a tudatban, hogy az Akadémia tervbevette Kriza János székely népköltési gyűjteményének kritikai kiadását” (Kovács Á. 1956: 456. 3. láb.). Jelen kötetben talán többféle dokumentumtípus van, mint amit egy hagyományosan elgondolt 19. századi levelezés- (vagy tágabban dokumentum-) gyűjtemény kapcsán elképzelnénk. A fent idézett kijelentés volt az egyik magyarázata annak, hogy miért lett ennyire vegyes és szerteágazó ez a kötet, miért vannak benne újságcikkek és nyugtatványok, levelek és biográfiák, fényképek, kézirati lapok és levelezéssjegyzék egyszerre. Sokféle kötet volna elképzelhető, amelybe ezek szervezettebben illeszkednének, azonban végiggondolva a 19. századi szövegek kiadása, újrakiadása, feltárása kapcsán elhangzó kijelentéseket és ezek megvalósulását, helyesebbnek látszott inkább egy ilyen, talán túl heterogén kötet létrehozása.

⁹ Sajnos, ennek sem sikerült a nyomára bukkanni. Azt gondolom, hogy ennek is, Kriza önéletrajzi levelének is és a Filep Elek-levelének is a MTAKK-ban kellene lennie, azonban nekem nem sikerült rájuk találnom, s a levéltárosok sem tudtak több segítséget nyújtani.

¹⁰ Az egyetlen kivétel az a Kriza Jánostól Péterfi Sándornak küldött levélrészlet (Kolozsvár, 1865. május 31.), amelyet Faragó József adott át közlésre. Bár ebben az esetben is csupán Faragó József neve és Kolozsvár mint lelőhely-megjelölés szerepel a levél szövege után, ennél pontosabb információ nem.

Krizsa János eddig megjelent levelei								
megjelenés helye	közreadó neve	megjelenés idő-pontja	Krizsa-levelek száma	ezek közül új levél	nép-köl-tészeti vonatkozású	közzététel módja		
						teljes /részlet	betűhív /nem	lelőhely jelölése
<i>Vadrózsák</i> (MNGy. XI–XII.)	Sebestyén Gyula	1911	13	13	13	T	B	+
<i>Akadémiai Értesítő</i>	Hellebrant Árpád	1912	10	10	1	T	B	+
<i>Napkelet</i>	Kéký Lajos	1926	4	4	4	T	B	–
<i>Erdélyi Helikon</i>	Bözödi György	1937	12	12	12	1T/ 11R	NB	–
<i>Székely Népköltési Gyűjtemény</i>	Kovács Ágnes	1956	14	5	5(14) ¹¹	12T/ 2R	NB	–
<i>Gyulai Pál levelezése</i>	Somogyi Sándor	1961	3	0	0(3)	T	B	+
Összesen				44	23T +12R			

¹¹ A zárójeles jelölés azt jelenti, hogy bár mind a 14 közölt levél népköltészeti vonatkozású, azonban közülük csupán 5 levél új, a többit már másutt is publikálták. Ugyanígy *Gyulai Pál levelezése* esetében is bár mindhárom Kriza-levél népköltészeti vonatkozású, mivel már korábban publikálva voltak, így csak zárójelben szerepeltetem azokat is.